

El suposat priorat de Quixilona, filla del comte Guifré I, a Santa Maria del Camí de la Garriga

JAUME OLIVER I BRUY

*The alleged priory of Quixilona, daughter of Count Guifré I, in Santa
Maria del Camí de la Garriga*

Des que a finals del segle XVIII es va conèixer la seva làpida sepulcral a la capella de Santa Maria del Camí ha estat comunament acceptat que Quixilona, filla del comte Guifré I de Barcelona-Osona, fou enterrada a la Garriga. De fet, Quixilona s'ha convertit en priora i fins i tot, abadessa d'un monestir garriguenc a la primera meitat del segle X. Tanmateix, ni la revisió de les fonts sobre Quixilona, ni les informacions documentals, epigràfiques i arquitectòniques sobre la capella, mostren que la relació de Quixilona amb la Garriga o l'existència d'aquest priorat siguin altra cosa que una suposició, fins i tot un desig de prestigi local i localista.

Paraules clau: Quixilona, comte Guifré, La Garriga, *deodicatae*

Since her tombstone was discovered at the end of the 18th century in the chapel of Santa Maria del Camí, it has been commonly accepted that Quixilona, daughter of Count Guifré I of Barcelona-Osona, was buried in La Garriga. In fact, Quixilona became prioress and even abbess of a local monastery in the first half of the 10th century. However, neither the review of the sources about Quixilona nor the documentary, epigraphic and architectural information about the chapel show that the relationship between Quixilona and la Garriga or the existence of this priory are anything other than an assumption, even a wish of local.

Keywords: Quixilona, Count Guifré, la Garriga, *deodicatae*

INTRODUCCIÓ

Des que a finals del segle XVIII es va conèixer la seva làpida sepulcral, col·locada aleshores a l'exterior de la capella de Santa Maria del Camí, sobre la porta, ha estat comunament acceptat que una de les filles petites del comte Guifré I va ser enterrada a la Garriga. A més de la filiació comtal, la làpida diu que era devota o monja («*deodicata*») i que va morir el 22 de febrer de l'any 945. A la segona meitat del segle XX, després que l'historiador local J. Maurí proposés que ella mateixa fundà un priorat a la Garriga l'any 921 dependent del monestir de Sant Joan de les Abadesses, regit aleshores per la seva germana l'abadessa Emma (Maurí, 1949: 28-29), la filla del comte Guifré ha anat apareixent com a superiora d'un cenobi femení situat a l'entorn d'aquella capella durant la primera meitat del segle X. Fins i tot, l'Ajuntament de la Garriga la té al carrer de la població amb aquesta condició. Llavors, com que de «priora» a «abadessa» només hi ha un salt i el tema és suggerent, amb aquesta categoria superior en la jerarquia eclesiàstica apareix en publicacions sobre dones catalanes rellevants de l'Edat Mitjana (Julio, 2010: 24; Roca, 2014: 30).

QUIXILONA, FILLA DEL COMTE GUIFRÉ I

En primer lloc, cal retornar a la figura de Quixilona. La seva figura presenta problemes de identificació que no estan resolts del tot. A hores d'ara, la qüestió rau en si una Quíxol o Quixilona que actuà durant la primera meitat del segle X als comtats catalans foren la mateixa persona, i filla del comte Guifré I, o diverses dones del mateix nom. El primer document la situa casada amb el magnat Ansemon («*Ansemundus et uxor mea Kixol*»), amb el qual va tenir diversos dominis distribuïts entre els comtats de Rosselló, Cerdanya i Besalú, que es documenten l'any 941 quan ambdós els van vendre als seus fills Sunifred, clergue, Sentill, Miró, Riculf, Sunyer i Oliba. S. Cingolani proposa la Quixol del document és la Quixilona filla del comte Guifré I i, per afegitó, la Quixilona de la làpida sepulcral garriguenca. Per l'autor, aquesta venda marcà la retirada del món de Quixilona, que es va dedicar a la vida religiosa com a devota durant quatre anys fins a la seva mort (Cingolani, 2010: 139-140). L'altra identificació alternativa d'aquesta Quixol, deguda originalment a S. de Vajay i recollida per M.M. Costa (1991: 454), proposa que era una filla del comte Dela d'Empúries i d'una altra Quixol, germana del comte Guifré I; això, serien cosina i tia de la Quixilona de la làpida garriguenca.

Vistes les dues opcions, a diferència del que vam proposar el 2014 (Oliver, 2014a) tendim a considerar que la Quixilona de la làpida sepulcral i la dona d'Ansemon no eren la mateixa persona, això és, que la primera era filla del comte Guifré I i que la segona era cosina seva per part de la seva

mare, ambdues del mateix nom. El diminutiu en el nom de la filla del comte indicaria, tal vegada, el seu naixement en darrer lloc en el si de la nissaga, i la necessitat de distingir-la en els textos de la seva tia i de la seva cosina.

Un tercer document relatiu a una Quixilona consisteix en l'execució del seu testament, pel qual va llegar al monestir de Ripoll uns dominis fiscals a Osona i el Ripollès, que tenia per precepte del seu pare («*ipsos fischos [...] quod illa retinebat per preceptum de ienitore suo*»). La referència als dominis fiscals i el nom diminutiu fan pensar que aquesta sí que era la filla del comte Guifré I i, per tant, la mateixa que apareix en la làpida funerària de la Garriga. A més, i com a la làpida, la difunta era devota o monja («*condam Chixiloni deodicata*»). Aquest document (CCIV, doc. 544), planteja un problema afegit: està datat el 28 de juny de 944, cosa que fa retrocedir el possible moment de la mort fins a principis d'aquest any, és a dir, més d'un any abans de la data de la mort de la Quixilona de la làpida garriguenca. No ens veiem amb cor de resoldre ara aquest darrer problema ni d'atribuir del tot aquest document a la mateixa dona, tot i que és veritat que podríem estar davant a un problema de datació derivat de la tradició textual perquè el document original s'ha perdut i només se'n conserven successives còpies.

En tot cas, feta la corresponent revisió de les fonts disponibles, veiem que les informacions disponibles sobre la filla del comte Guifré I són ben escasses. La seva condició de *deodicata* també la pot situar entre les donzelles o, tal vegada, vídues aristocràtiques que emprenien una vida religiosa, a vegades en el marc domèstic i amb la seva pròpia família, i que podien disposar lliurement dels seus béns i, per tant, podien fer-ne testament (Cabré, 1989). En part, aquesta dedicació religiosa fora de l'àmbit monàstic era una conseqüència de la relativa escassetat de cenobis femenins a l'Europa meridional abans del segle XII (Venarde, 1997: 46). Tot això seria possible en el cas de Quixilona. Però una cosa ben diferent és que regís un priorat garriguenc.

EL SUPOSAT PRIORAT DE QUIXILONA A LA GARRIGA DE L'ANY 921

Establertes les certeses i els dubtes que romanen sobre Quixilona, la proposta d'un priorat regit per ella a la Garriga encara resulta més aventurada que quan la va fer J. Maurí, quan ell mateix reconeixia que es basava en conjectures. De fet, la seva proposta es basteix en un ús forçat de les fonts disponibles en el moment que escrivia, les quals, d'altra banda, no eren primàries –no n'hi havia (Maurí, 1949, p. 28, nota 2) i les altres –com els com els goigs de Santa Maria del Camí– de fiabilitat escassa. Això l'obligà a recórrer a arguments circulars, com quan primer

afirma la fundació del suposat priorat l'any 921 tot remetent a un altre lloc del seu treball on diu, només, que la priora hauria mort 24 anys després de la fundació (p. 29 i 32). Pel que fa als goigs, que servien a J. Maurí per resoldre el problema de l'absència de documentació entre el suposat priorat del segle X i les primeres referències segures a la capella del segle XIII (p. 34, nota 3), certament parlen del tancament del temple per la conducta indecorosa de les dones que hi servien. Però aquest tancament fou molt tardà i arran d'un fet ben documentat a principis del segle XIV en el context de la repressió de conductes sexuals no canòniques mitjançant les visites pastorals (Oliver, 2014b: 399). Cal afegir aquí que el fet que a Santa Maria del Camí hi hagués un hospital de donades documentat a partir de 1256 (Miret i Sans, 1910: 213) ha ajudat a embolicar la troca. En tot cas, la proposta de J. Maurí respon menys a la realitat documentada que a l'interès d'aquest autor en fer de la Garriga escenari del paper de l'Església com «afaïçonadora» de les societats i els paisatges històrics (Oliver, 2014c).

Si repassem les evidències existents, tant pels seus trets constructius com per les referències documentals, l'actual capella data dels segles XII-XIII, molt modificada posteriorment. La darrera aproximació arquitectònica a l'edifici només pot «suposar» que al segle X hi havia una comunitat monàstica, de la qual fins al segle XIII no se'n té notícia certa, mentre la construcció data inequívocament de finals de la centúria anterior com a molt d'hora (SMR: 1469-1474). Les informacions documentals concorden amb les arquitectòniques. Absent qualsevol referència al suposat priorat dependent del monestir de Sant Joan de les Abadesses a la documentació publicada del mateix (DSJA), el fet és que Santa Maria del Camí apareix documentalment a partir de l'any 1227 en el testament d'Elisenda de Rocafort, esposa de Berenguer de Santa Eugènia, que li va deixar 50 sous («*Sancta Maria de Camino Vallesio*»), i en el de 1239 de Brunissenda, esposa de Pere de Santa Eugènia, en el qual llegà a l'«*ecclesie Sancte Marie de Camino site et constructe in Valesio*» un cens sobre el molí garriguenc d'Hortes. Llavors es documenta regularment en el marc del domini dels Santa Eugènia entre la Garriga i Llerona, on ja consten com a senyors de la casa forta de Blancafort, a l'entrada de la vall del Congost, a finals del segle XII. La relació entre Santa Maria del Camí i la nissaga osonenca es mantenia a principis del segle XIV, quan el bisbe va comissionar Berenguer de Santa Eugènia per reparar la capella, que es trobava mal administrada i els seus béns i els ornaments es trobaven molt disminuïts (Oliver, 2014a). Aquesta relació entre Santa Maria del Camí tant amb la devoció mariana del segle XIII com amb els feudals Santa Eugènia ja la va establir fa anys A. Pladevall, autor que també va proposar que fou Pere de Santa Eugènia, entorn del 1144, el constructor o, tal vegada, el reformador d'una capella

anterior situada al mateix emplaçament. Pladevall també va suggerir la possibilitat que correspongués a aquest feudal el sarcòfag de pedra que es troba a l'interior del temple (Pladevall, 1995: 4-6).

Tant l'edifici com les circumstàncies de la seva fundació, doncs, es documenten a bastament a partir del tombant dels segles XII-XIII. Qualsevol altra datació anterior depèn de dades documentals o arqueològiques de les quals, en el moment actual, no disposem.

Santa Maria del Camí, actualment. (Foto J. Oliver, febrer 2025).

LA LÀPIDA SEPULCRAL DE QUIXILONA A LA CAPELLA DE SANTA MARIA DEL CAMÍ

La làpida sepulcral de Quixilona és una cancel·la reaprofitada, que presenta a l'anvers un motiu decoratiu vegetal característic de la segona meitat del segle VII i, al revers, la inscripció mortuòria (Ripoll, 2014: 55). La inscripció fou editada per primera vegada l'any 1824 pel canonge Jaume Ripoll a Vic, i després per diversos autors (Maurí, 1949: 32-33, nota 1). Segons la transcripció que considerem més fiable (Santiago, 2003: 327), diu així:

Hic req(u)iescit bonae memo(ri)e Chixiloni Deo dicata, filia
Wi/fredi com(itis). Dimittat ei D(eus) am(en). Q(ui) obiit viii kale(ndas) mar(-
tias) / Era DCCCLXXXIII, anni D(omi)ni
DCCCXLV, an/no viii regn(n)te Leodovico rege.

Traduïda, la inscripció diu:

Aquí descansa Quixilona de bona memòria, dedicada a Déu, filla del comte Guifré. Que Déu la perdoni, amén. Va morir el 8 de les calendes de març, era 984, any del Senyor 945, any 9 del regnat del rei Lluís.

II. Frontonera de la capella de Sant Jordi de Sant Joan de Vilatorrada. La inscripció de Quixilona gravada al revers.

La làpida sepulcral de Quixilona (Foto J. Maurí, 1949)

La làpida sepulcral exposada avui a l'interior de la capella, certament pertany a la filla del comte Guifré I. El seu nom era *Quixilona*, no *Xixilona*, una desafortunada versió del nom proposada inicialment per J. Maurí (1949: 32-33) i que és poc respectuosa de la inscripció en què es representen perfectament els dos sons presents en el nom. En tot cas, ni l'antiguitat de la làpida ni la identificació de la filla del comte Guifré I plantegen cap dubte. La làpida és una peça de marbre de forma rectangular, segurament reaprofitada d'un més antic monument funerari, al qual pertanyeria el

motiu vegetal en relleu a la cara oposada de la inscripció. Aquesta s'ajusta a la forma del marbre, sense emmarcament, i no es pot descartar que originalment estigués pintada. La lletra utilitzada (uncial romana) i altres aspectes formals de la inscripció estan d'acord amb la seva cronologia i destinació funerària, així com aspectes del contingut com l'ús de la fórmula litúrgica «*Dimittat ei Deus*», la filiació comtal de la difunta i l'ús de l'epítet «*de bona memòria*» per exaltar-la. A més, es fa servir la triple datació coincident segons l'era, l'encarnació i el regnat dels reis francs. Tot plegat permet incloure la làpida de Quixilona entre les produccions del taller lapidari barceloní de mitjan segle *x*, en el qual també es van fer les inscripcions funeràries d'altres magnats dels comtats de Barcelona i Osona (Santiago: 219, 233ss).¹

UNA HIPÒTESI PER VERIFICAR SOBRE L'ARRIBADA DE LA LÀPIDA A LA GARRIGA

Com va arribar, però, a la Garriga, la làpida? J. Maurí ho tenia clar: «les concordances amb els arxius i les ensenyances de les ciències arqueològiques convenen a afirmar que sempre aquesta làpida ha estat a la Garriga, i que la pedra va ésser recollida ací, de les antigues construccions, i que va gravar-se per a restar sobre la tomba» (Maurí, 1949: 33). En canvi, A. Pladevall va observar que la presència de Quixilona a la Garriga eren «suposicions o explicacions que es fan per justificar el text de la làpida i la seva presència a Santa Maria del Camí». Fins i tot suggeria la possibilitat «que la làpida es trobés inicialment en un altre indret i més tard fos portada aquí» (Pladevall, 1995: 3).

La primera referència certa de la seva presència a la Garriga és de l'any 1793, això és, més de vuit segles després de sortir del taller. Aleshores, la làpida es trobava a la façana de la capella de Santa Maria del Camí, sobre la porta, desvinculada del monument funerari original. La referència es troba en l'informe que Ramon Arabia va publicar en el butlletí de la Societat Catalana d'Excursions Científiques de la seva visita a la Garriga, l'any 1877. L'informe recull una nota de l'any 1793 sobre un reconeixement de la làpida demanat per l'antiquari i col·leccionista Mn. Jaume Pasqual que va permetre descobrir els motius florals a l'altra cara del marbre (Arabia, 1876-1877: 58-59)². Aquest informe sobre l'estil de la capella de Santa Maria del Camí, la seva antiguitat suposada aleshores («que és obra

1 L'autor proposa com a possible origen dels marbres reaprofitats del cementiri situat a prop de l'església de Sant Miquel de Barcelona (p. 210-211). Aquest cementiri es relaciona durant el segle *x* amb membres de la nissaga comtal, sobretot dones, i de l'alta aristocràcia del comtat (Banks, 2023: 80); fou, a més, urbanitzat a principis del segle *xix* (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/2249>; consultat el 3/2/2025).

2 Vegeu, sobre l'autor i la seva relació amb el Montseny, l'estudi d'O. Farrerons (2024).

bisantina del segle VIII o IX de la nostra era») i el fet donar per certa la presència de Quixilona a la Garriga va originar els tòpics sobre la «priora Xixilona de la Garriga» que serien recollits després per la historiografia i la divulgació històrica local. Però el fet és que entre el 945, data en què la làpida es va fer probablement a Barcelona i es va dedicar a la memòria de la difunta Quixilona, filla del comte Guifré I, i el 1793, en què ja es trobava sobre el portal de Santa Maria del Camí de la Garriga, res es pot afirmar del cert sobre la seva relació amb la Garriga, ni de la mateixa làpida ni de la devota Quixilona. És possible, de fet, que la làpida fos portada a la Garriga pels amos de Can Terrers, que al darrer quart del segle XVIII ja havien unit els patrimonis de Can Terrers, Caselles i Rosselló d'Avall, ocupaven un lloc de primer ordre en la societat local garriguenca i, fins i tot, ja s'havien apropiat de la capella, on van fer obres de no poc importància (Maurí, 1949: 437-440). En aquest context, la làpida col·locada al capdamunt del portal aportaria un passat prestigiós i legitimador no gens menyspreable de la puixança local de la nissaga de pagesos enriquits.

La «priora Xixilona» garriguenca. (Foto J. Oliver, febrer 2025).

BIBLIOGRAFIA

- ARABIA, R. (1876-1877): «Excursió a la Garriga, Ripoll, Núria y Sant Joan de les Abadesses», *Memorias de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas*, I, pp. 53-73.

- BANKS, Ph. (2023): «L'església de Sant Miquel de Barcelona als segles X i XI. De formar part del conjunt catedralici a l'església parroquial», dins *L'església desapareguda de Sant Miquel de Barcelona: VII Jornades de les basíliques històriques de la ciutat de Barcelona (12 i 13 de maig de 2022)*, Barcelona: Ateneu Universitari Sant Pacià, pp. 77-86.
- CABRÉ, M. (1989), «"Deodicatae" y "deovotae". La regulación de la religiosidad femenina en los condados catalanes, siglos IX-XI», dins *Las mujeres en el cristianismo medieval : imágenes teóricas y cauces de actuación religiosa*, Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna, pp. 169-182.
- CCIV: ORDEIG, R. (1999), *Catalunya Carolíngia, IV (Els comtats d'Osona i Manresa)*, 3 vols., Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- CINGOLANI, S. M. (2010), «The Family of Wilfred I, the Hairy: Marriage and the Consolidation of Power, 800-100», *Imago temporis. Medium Aevum*, 4, pp. 119-140.
- COSTA, M. M. (1991), «Les Genealogies comtals catalanes», dins *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, vol. 23, Symposium Internacional sobre els orígens de Catalunya (Segles VIII-IX)*, pp. 447-462.
- DSJA, FERRER I GODOY, J. (2009), *Diplomatari del monestir de Sant Joan de les Abadesses (995-1273)*, Barcelona: Fundació Noguera.
- FARRERONS, O. (2024): «Ramon Arabia, pioner del Montseny», *La Mostela*, 80, pp. 1-5 <<https://upcommons.upc.edu/handle/2117/409914>> (consultat el 3/2/2025).
- JULIOL, T. (2010), *Catalanes del IX al XIX*, Vic: Eumo.
- MAURÍ, J. (1949), *Història de la Garriga*, vol. 1, Barcelona: Gráficas Marina.
- MIRET I SANS, J. (1910), *Les Cases de Templers y Hospitalers en Catalunya. Aplech de noves y documents Històrichs*, Barcelona: Impremta de la Casa Provincial de Caritat.
- MOLINS, E. (1904), «Epigrafia catalana de la Edad Media. Inscripciones sepulcrales de los condes de Barcelona, Reyes de Aragón, Reinas, Infantas, etc.», *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 11.7, pp.18-26.
- OLIVER, J. (2014a), «L'organització del terme de la Garriga a l'Edat Mitjana», dins *Història de la Garriga. Dels primers assentaments humans al segle XXI*, La Garriga: Ajuntament de la Garriga, pp. 23-56; (2014b), «L'Edat Mitjana i el feudalisme de Josep Maurí», dins el mateix llibre, pp. 398-401; (2014c): «Església, sexualitat, matrimoni a la Garriga medieval», dins el mateix llibre, pp. 436-441.

- PLADEVALL, A. (1995), «Santa Maria del Camí del Vallès, de la Garriga. Noves notícies històriques», *Analecta d'Història Garriguenca*, 3, pp. 2-8.
- RIPOLL, G. (2014), «Cura mortuorum en el nordeste de la Península Ibérica, siglos IV al XII dC», *Territorio Sociedad y Poder* 9(9), pp. 5-66. DOI: 10.17811/tsp.9.2014.5-66.
- ROCA, M. C. (2014), *Abadesses i priores a la Catalunya medieval*, Barcelona: Base.
- SANTIAGO, J. de (2003), *La epigrafía latina medieval en los condados catalanes (815-circa 1150)*, Madrid: Castellum.
- SMR, *Enciclopedia del románico. Barcelona. Vol. II*, Aguilar de Campoo: Fundación Santa Maria la Real.
- VENARDE, B. L. (1997), *Women's monasticism and medieval society. Nunneries in France and England, 890-1215*, Ithaca-London: Cornell University Press.